

УДК 94(477): 355.311.97 «18»

Андрій Оліяничук

«МАЛОРОСІЙСЬКІ» КІННІ КОЗАЦЬКІ ПОЛКИ У КРИМСЬКІЙ ВІЙНІ

Стаття присвячена історії козацьких полків Лівобережної України в Кримській війні. Розглянуто особливості їх організації та формування. Встановлено чисельність та втрати «малоросійських» кінних козацьких полків під час різних періодів служби. Проаналізовано потенційні варіанти їх використання, як військових одиниць, на різних етапах війни. Автор дійшов до висновку, що уряд використав історичну пам'ять про існування Козацької держави заради мобілізації найчисельнішої верстви населення Лівобережжя України до «малоросійських» кінних козацьких полків.

Ключові слова: українське козацтво, кінні козацькі полки, ополчення, Кримська війна, Лівобережна Україна.

Кримська (Східна) війна 1853–1856 рр. стала одним з найбільших військових конфліктів середини XIX ст., в якому брала участь Російська імперія і залучена нею частина українського козацтва. Однією з головних проблем російської армії, в цьому конфлікті, була нестача особового складу, що пов'язано з рекрутською системою комплектації армії. Уряд та вище військове командування пішли звичним у таких ситуаціях шляхом – створення масових ополчень [1, с. 35].

У рамках цього заходу уряд використав і козацтво Полтавської та Чернігівської губерній, опираючись на відповідний досвід формування допоміжних військових формувань з козацтва Лівобережжя України в 1812 та 1831 рр. Однак історія цього військового з'єднання, як і козацтва Лівобережжя України в «післякозацьку» [2] добу української історії загалом, є темою малодослідженою. Тому мета пропонованої статті полягає у з'ясуванні мотивів створення «Малоросійських» кінних козацьких полків у 1855 р., дослідженні їх бойового шляху та особливостей несення військової служби, а також визначення чисельності та втрат.

Реалізація цієї мети досягається на основі врахування вже опублікованих праць та вивчення документів канцелярії штабів «малоросійських» кінних козацьких полків 1855–1856 рр., що зберігається в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві у фонді 1379. Об'єктивна оцінка участі козацьких полків у подіях Кримської війни можлива лише в контексті загальної логіки дій військового командування Російської імперії та осмислення мотивів створення і використання «малоросійських» кінних козацьких полків.

Назва «малоросійські» кінні козацькі полки запроваджувалася в наказі про їх створення і використовувалася в усіх звітах осіб, причетних до їх існування. Вона походить загалом від спільного найменування Полтавської і Чернігівської губерній. Однак, слід розуміти, що назви «Малоросія» і, відповідно, «малоросійські» козацькі полки використовувалися урядом і чиновниками для підкреслення тези, що Чернігівська і Полтавська губернії є етнографічними районами Російської імперії, а не частиною України. Тому, поряд з історичною назвою «малоросійські» кінні козацькі полки, доречно вживати і таку їх назву, як «українські кінні козацькі полки».

В історіографії проблеми вивчення історії «малоросійських» кінних козацьких полків у 1855–1856 рр. приділяється ще менше уваги, ніж історії козацтва Лівобережжя України в XIX ст. загалом. Одним із перших, історією козацьких полків з Полтавської та Чернігівської губерній в 1855–1856 зацікавився полтавський історик І. Павловський [3], який спільно з М. Стороженком поширив історію козацтва колишньої Гетьманщини на XIX ст. У серії своїх статей автор досліджував досвід формування та використання цих тимчасових військових формувань. Одну з них він присвятив «малоросійським» кінним козацьким полкам 1855–1856 рр. Історик зробив акценти на загальній характеристиці особового складу полків, вказуючи, що основну масу рядових складали добровольці-козаки. Також він показав деякі форми та способи забезпечення особового складу продовольством та амуніцією. Автор наголошував на ролі дворян обох губерній та генерал-губернатора С. Кокошкіна у формуванні полків. Для написання праці І. Павловський скористався архівом полтавського губернського правління. Дослідник, на жаль, оминув мотиви створення та безпосереднє проходження служби козацьких полків у 1855–1856 рр.

Історія українських кінних козацьких полків залишилася поза увагою й радянської історіографії, незважаючи на її підвищений інтерес до проблем, пов'язаних із Кримською війною. Ситуація помітно змінилася після 1991 р., коли почали з'являтися праці, присвячені козацтву Лівобережжя України в XIX ст. загалом, і нашій проблемі зокрема. Однак рівень розробки теми яскраво демонструє той факт, що навіть у ґрунтовній праці, присвяченій 150-річчю закінчення Кримської війни, жодного рядка не написано про 6 козацьких полків [4].

Проте вже в наступному році з'являються праці, автори яких, у рамках історії козацтва Лівобережжя України в XIX ст., звернулися до участі козацтва регіону в Кримській війні. Значна заслуга в цьому належить одеським дослідникам О. Бачинській та Ф. Стоянову. О. Бачинська вперше в українській історіографії створила наратив, присвячений історії козацтва Лівобережжя України в XIX ст. [2; 5]. Автор звернула увагу на процес формування полків, їх структуру та здійснила аналіз рядового складу.

Більш конкретно низку питань, пов'язаних з участю козацтва Полтавської та Чернігівської губерній в Кримській війні, дослідив Ф. Стоянов, торкнувшись структури і чисельності полків, характеристики їх особового складу та особливостей служби в 1855–1856 рр. [6]. Ф. Стоянов вперше частково використав документи канцелярії штабів «малоросійських» кінних козацьких полків.

Варті уваги й праці інших авторів. Зокрема, В. Задунайський проаналізував засади функціонування та основи військової організації полків, їх офіцерський та рядовий склад, вказав на деякі джерела фінансування [7]. С. Цигульський звернув увагу на джерела забезпечення полків зброєю та провіантом, на роль С. Кокошкіна в організації козацького ополчення. Він, також, торкнувся деяких аспектів життєдіяльності козацьких полків, не пов'язаних із виконанням бойових завдань [8]. Л. Нестеренко в контексті дослідження рекрутської повинності на території Чернігівщини в XIX ст., висвітлює окремі питання комплектування нижніх чинів особового складу та визначила витрати козацьких господарств на утримання ополчення [9].

Однак наявні праці не дають вичерпної відповіді на ще багато питань порушеної проблеми, насамперед, щодо глибинних причин і мотивів створення «малоросійських» кінних козацьких полків, їх чисельності, не звертають належну увагу на безпосередню службу українського козацтва в 1855–1856 рр., оминають його фізичні та морально-психологічні втрати. Тому ці питання варті подальшого і більш детального розгляду.

На початок 1855 р. військово-оперативна ситуація, передусім на Кримському півострові, складалася не на користь російської армії. Англо-французькі війська вели облогу Севастополя, а російські війська безуспішно намагалися деблокувати головну військову базу Чорноморського флоту. Російська армія відчували постійну нестачу рядового складу. Тому уряд вдався до створення державного ополчення [10, с. 86]. Наближалася епоха масових армій, що комплектувалися на основі загальної військової повинності і державному ополченню 1855 р. судилося стати останнім в історії Російської імперії.

Наказ про створення «Державного рухомого ополчення» опубліковано 29 січня 1855 р. Фраза «рухоме ополчення (подвіжне ополченіє)» означала, що воно створювалося не лише для місцевої самооборони, а й для використання поза межами губерній, де вони формувалися. Всього сформовано 337 дружини державного ополчення, в тому числі на території Полтавської і Чернігівської губерній 18 дружин (по 9 в кожній губернії) [11, с. 366].

Разом з тим, 7 травня 1855 р. вийшло положення про створення 6 «малоросійських» кінних козацьких полків, що входили до складу державного ополчення [12, с. 320]. Один козацький полк, згідно зі штатним розписом, чисельно не набагато перевищував одну ополченську дружину. Виникає логічне питання, чому уряд не створив додатково ще 6 дружин державного ополчення у двох губерніях, що були ядром колишньої Гетьманщини, а пішов на створення козацьких полків, рядовий склад яких комплектувався виключно з козацтва Полтавської та Чернігівської губерній. На нашу думку, логічним поясненням цього є використання урядом пам'яті про колишні часи існування Гетьманщини та козацького війська серед нащадків титульної верстви населення Лівобережжя України заради мобілізації козацьких мас для «служіння імперії». Тобто, створення козацьких військових підрозділів мало далекосяжні цілі і здійснювалося на основі місцевих традицій за допомогою маніпуляції та експлуатації пам'яті про козацькі часи та їх військову звитягу.

Додатковим підтвердженням цього є назви підрозділів: «звичайний загін державного рухомого ополчення», яким іменували дружину, кожна з яких поділялася на чотири роти [10, с. 87]. Натомість козацькі підрозділи називалися «полками» і поділялися на сім сотень [12, с. 321]. Тобто, уряд апелював до давньої козацької традиції назв військових загонів. Навіть у 1831 р., коли був попередній прецедент формування окремих військових формувань з козацтва Лівобережжя України, вони носили загальноармійські кавалерійські назви і називалися «полки» та «ескадрони».

На час виходу указу про створення шести козацьких полків оперативна ситуація продовжувала погіршуватися для російської армії. У лютому 1855 р. російські війська вчинили невдачу спробу захопити Євпаторію, в березні союзні війська провели друге бомбардування Севастополя, а 12 травня 1855 р. англійський флот зайняв Керч.

Українські кінні козацькі полки початково створювалися як тимчасові, з умовою, що будуть розформовані після закінчення війни, як і державне рухоме ополчення. Цього разу, на відміну від формування козацьких полків у 1812 і 1831 рр., жодних обіцянок щодо організації з козацтва Полтавської і Чернігівської губерній постійного війська уряд не давав.

Формування «малоросійських» кінних козацьких полків розпочалося в червні 1855 р., супроводжувалося масою проблем різного характеру, і закінчилося лише в середині жовтня 1855 р. 15 червня 1855 р. представники дворянства Полтавської і Чернігівської губернії зібралися для обрання офіцерів цього військового підрозділу. Ними були обрані відставні офіцери і діючі чиновники. Набір рядового складу, що комплектувався майже повністю з козацтва Лівобережжя України, закінчився в середині липня 1855 р. [13, арк. 25]. На початку серпня в розташування кожного з шести полків прибуло по 110 унтер-офіцерів і рядових (з кадрових та відставних військових) для організації навчання рядового козацького складу. Прийом коней та шестимісячних запасів фуражу для них вдалося закінчити до кінця серпня 1855 р. Відповідальність за їх постачання покладалася на дворянство Полтавської та Чернігівської губерній. Зброю (шабля, козацька піка, пістолет і набої), в основній своїй масі, доставили з Київського та Московського арсеналів. Вона надійшла в місця формування полків у кінці серпня 1855 р. Лише для 4 полку пістолети доставили з нижньоновгородського арсеналу в середині жовтня [14, арк. 6].

Найбільше проблем виникало щодо обмундирування рядового складу. За наказом про формування полків, забезпечення уніформою здійснювалося за рахунок козацьких громад, дворян регіону та Державного земського збору [15, арк. 16]. Козацькі товариства мали забезпечити кожного воїна трьома сорочками (що вони одразу й зробили) та внести в місцеві казначейства гроші на пошиття решти обмундирування. Власне, виготовленням уніформи займалися підрядчики або запрошені місцевими властями ремісники (в залежності від повіту). І на цьому етапі виникли найбільші труднощі. Так, командир 6-го полку, полковник Уманець скаржився генерал-губернатору С. Кокошкіну (начальнику над шістьма «малоросійськими» кінно-козацькими полками до відправки на фронт – примітка автора), що 2 липня 1855 р. 11 найнятих шевців з Новгород-Сіверського повіту втекли [16, арк. 48]. Аналогічна ситуація склалася у вересні 1855 р., коли втекли ще 25 шевців [17, арк. 164]. Тому звіти про завершення комплектування обмундируванням особового складу надійшли у переважній більшості лише в середині жовтня 1855 р. Разом з тим, формування козацьких полків зачепило значно більше коло осіб в регіоні, ніж 6500 козаків, членів їх сімей та декілька сотень дворян. Була мобілізована значна кількість ремісників регіону, активно залучалися місцеве купецтво та міщани для забезпечення особового складу полків обмундируванням. Державні селяни та козацтво забезпечували особовий склад квартирами (до часу виступу в похід) та возами під час маршу територією Полтавської та Чернігівської губерній.

Щодо самого обмундирування, то його досить добре описав В. Задунайський і зупинитись на цьому детальніше не має потреби [7, с. 24]. Слід лише зазначити, що, незважаючи на ретельно прописані стандарти уніформи та звіти командирів козацьких підрозділів про повне забезпечення нею рядового складу, реалії були інші. Наприклад, командир 4-го полку, повітовий суддя Мальований 13 листопада 1855 р. занотовував, що рядові його частини несуть службу у власних шароварах [18, арк. 45]. Взимку козаки отримали дозвіл носити домашні кожухи. Також козакам дозволялося носити свої звичні зачіски, вуса і бороди (якщо носять). Тобто, не завжди в рядовому українських кінних козацьких полків можна було впізнати військового.

Упродовж 29 жовтня – 9 листопада 1855 р. полки отримали свої знамена. Від цього часу можна вести їх відлік як бойових частин. Після закінчення процесу формування полків (принаймні формально), вони ще певний період часу знаходилися у місцях звичної дислокації, а потім кожен з них отримав відповідні завдання. 26 листопада 1855 Олександр II віддав наказ 1-ому і 2-ому «малоросійським» кінним козацьким полкам виступити у Санкт-Петербург [19, арк. 1]. Початок маршу – 8 грудня 1855 р. для 1-го полку і 9 грудня 1855 р. для 2-гого полку. За цим же наказом 5-ий полк 1 грудня, а 6-ий 2 грудня 1855 р. мали розпочати марш на Гельсінгфорс (сучасне місто Хельсінкі). Як засвідчують джерела, козацькі полки виступили в зазначені дні.

На кінець листопада – початок грудня 1855 р. – активні бойові дії припинилися. Росія досягла успіху на Кавказі, однак зазнала стратегічної поразки в Криму. Бойові дії в басейні Балтійського моря з липня 1855 р. не велися. Усі сторони конфлікту готувалися до початку мирних переговорів. Тому нагальної потреби у здійсненні козацькими полками тримісячного маршу взимку, заради підсилення військ на балтійському театрі бойових дій, не було. Взагалі, для російського військового командування в Кримській війні досить характерним були рішення, щодо скерування дружин ополчення в губернії, віддалені від місць формування. Так, смоленські дружини діяли в Бессарабії, ополчення з Калузької і Тульської губерній в Криму, а володимирські дружини – на Волині [11, с. 360].

Можна погодитися з думкою Ф. Стоянова про те, що 1-ий і 2-ий полки відправлялися в Санкт-Петербург, щоб виконувати функції поліції та підтримувати порядок на південному узбережжі Балтії [6, с. 159]. Вони рухалися через міста Орел, Тула, Москва та Новгород і прибули 12 березня в передмістя Санкт-Петербургу – Гатчину. 5-ий і 6-ий полки рухалися через територію сучасної Білорусі. Упродовж 20 січня – 20 лютого 1856 р. вони розквартирувалися в м. Опочка Псковської губернії, а потім отримали наказ рухатися до столиці [20, арк. 31]. У цей же час проходили останні

засідання Паризького конгресу з підготовки умов миру, а 18 (30) березня 1856 р. він був підписаний. 19 березня 1856 р імператор особисто провів огляд особового складу 5-го і 6-го, а 28 березня 1-го і 2-го українських кінних козацьких полків та залишився задоволеним його підготовкою (напевно стройовою). Після проведення імператорського огляду полки отримали наказ повертатися до місць формування. 29 березня 1856 р. полкам наказано здати знамена в московський арсенал [19, арк. 109]. З цього часу вони переставали вважатись бойовими частинами.

16 січня 1855 р. 3-й і 4-й козацькі отримали наказ готуватися до виступу в похід 1 березня 1855 р. до м. Миколаєва. Однак 25 лютого 1856 р. командувач Південною армією наказав 3-ому «малоросійському» кінному козацькому полку рухатися в с. Єдинці Бессарабської губернії для ротації 38-го Донського полку полковника Желтожнікова. З прибуттям до зазначеного населеного пункту полк мав зайняти лінію постів по р. Прут від м. Хотин – до с. Костомари. Полк виступив 1 березня 1856 р. і рухався зазначеним маршрутом. 24 березня 1856 р., дійшовши до м. Брацлава, полк отримав наказ повертатися назад, на місця формування в м. Лубни. 24 квітня полк прибув до місця постійної дислокації [21, арк. 12].

4-й український кінний козацький полк єдиний з 6 полків не відправили до окраїн Російської імперії і залишили на місці формування в Миргородському повіті. Разом з тим частину особового складу підрозділу використали для відновлення порядку в с. Ждани і хуторі Закроєвщина Лохвицького повіту. Жителі цих населених пунктів, після смерті поміщика Савіцького, відмовилися підкорятись опікуну його сім'ї, князю Орбельянову, і працювати в його господарстві. 9 квітня 2-й дивізіон полку під командуванням ротмістра Рудавського зайняв с. Ждани, а 50 козаків Закроєвщину [6, с. 164]. Однак селяни порозумілись з Орбельяновим ще до вступу козаків в с. Ждани і хутір Закроєвщину. Як наслідок, козакам не довелося застосовувати проти них силу. Цей факт свідчить про те, що козаків могли залучати до виконання каральних операцій проти місцевого населення заради відновлення традиційного порядку і законності, тобто використовувати в якості внутрішніх військ.

Чисельність і склад «малоросійських» кінних козацьких полків прописувалася в наказі про їх формування. Особовий склад мав нараховувати 6500 осіб. Цими ж даними оперують Ф. Стоянов та В. Задунайський. Проте ця кількість не була сталою і постійно змінювалася через різного типу втрати (смерть, дезертирство). Хворих, що перебували у шпиталях, рахували як за таких, що знаходяться в строю і могли виконувати завдання.

Шість полків не становили окремого підрозділу і здійснювали марші до місць виконання можливих бойових завдань окремими загонами: 1-й і 2-й; 5-й і 6-й; 3-й полк. Тому підрахунки доцільно проводити на конкретну дату, а з 1 грудня 1855 р. і для кожного підрозділу, що знаходився на марші чи в місці постійного розташування. Обчислення здійснювалися на основі щомісячних рапортів командирів полків про стан ввірених їх підрозділів. Вони велися у кращому випадку з жовтня 1855 р. (в 4-ому полку), а в більшості полків з листопада. Про чисельність особового складу 6500 осіб можна говорити лише для початку серпня 1855 р., коли козаки, військові та дворяни були тільки прийняті на усі штатні посади.

На 1 листопада особовий склад українських кінних козацьких полків нараховував 6186 осіб (тут і далі підрахунки авторські). У грудні 1855 р. у складі чотирьох полків, що виступили в похід, було 3802 офіцери і козаки. На середину березня 1855 р. до Санкт-Петербурга дійшли 3485 осіб, а решта загинули від хвороб і нещасних випадків. 3-й полк, виступивши в похід 1 березня 1855 р., нараховував 930 особу. Через півтора місяці з маршу повернулося 913 осіб [22, арк. 75].

Позаяк особовий склад «малоросійських» кінних козацьких полків не брав участі в бойових діях, то втрати вони несли тільки від хвороб, дезертирства і нещасних випадків. Дані про кількість померлих осіб, які захворіли чи втекли збереглися не в кожному з полків. Вони дають змогу побачити масштаби явищ, однак не дозволяють вказати точну кількість вищезгаданих категорій. У 1-ому кінному козацькому полку до 11 грудня 1855 р. (час перебування в Полтавській губернії) померло 20 осіб, з них 10 від холери. Під час маршу загинуло 25 осіб і 32 залишені в шпиталях [23, арк. 4]. У 3-ому полку, за час перебування на місці формування, упродовж 11 липня 1855 р. – 24 лютого 1856 р., загинуло 54 особи [24, арк. 16]. У 4-ому полку за увесь період його існування з липня 1855 р. по травень 1856 р. загинуло 20 осіб, з них у 1856 р. 15 [25, арк. 350]. З цих даних видно, що епідемічні хвороби зачепили козацькі полки частково і не вплинули на їх боєздатність. Порівняно незначна кількість смертей, у відношенні до загальної чисельності особового складу, була рідкісним явищем для тих часів. Так, Н. Смолін, аналізуючи втрати державного рухомого ополчення, свідчить про десятки тисяч смертей від захворювань [11, с. 327].

Щодо такого явища як дезертирство, то в 1-му козацькому полку за 1855 р. вчинено 12 актів дезертирства [23, арк. 8]; у 2-му – 13, в 4-му – 15, в 5-му і 6-му – по 5. Тобто, дезертирство серед особового складу «Малоросійських» кінних козацьких полків було явищем досить рідкісним.

Незважаючи на те, що козацькі полки не брали участі в бойових діях, вони суттєво підвищували престиж імперії серед населення Полтавської та Чернігівської губерній. Передусім це

робилося за рахунок проведення парадів. Особовий склад 4-го полку впродовж липня 1855 – січня 1856 рр., сім разів проходив святковим маршем через Полтаву [26, с. 384]. Однак рядовий склад козацьких полків не створював для себе ілюзій щодо імперської величі, що підтверджує небажання служити їй далі. Це засвідчує, наприклад, той факт, що жоден козак 4-го полку не захотів служити в російській армії після розпуску полків, коли з'явилася можливість повернутись додому [27, арк. 130].

Доля українських кінних козацьких полків подібна до долі державного рухомого ополчення. 5 квітня 1856 р. вийшов указ про розпуск ополчення і козацьких полків у тому числі. Позаяк на той час п'ять з шести полків перебували на марші, то їх розформування затягнулося до липня 1856 р. Рядовий і офіцерський склад повертався в «первобытное состояние», а кадрові військові до своїх частин. Майно полків продано через аукціон. Козакам дозволили залишити собі уніформу.

Отже, російський уряд вкотре використав пам'ять про козацькі часи, серед найчисельнішої верстви Полтавської та Чернігівської губерній в скрутний для імперії час заради мобілізації козацьких мас. Козацькі полки не брали участі в бойових діях, хоча й здійснили марші до потенційних районів виконання військових завдань. Їх розформували після офіційного закінчення Кримської війни і розпуску державного рухомого ополчення, складовою частиною якого вони були.

Список використаних джерел

1. Бескровный Л. Г. Русская армия и флот в XIX в. Военно-экономический потенциал России / Бескровный Л. Г. – М.: Наука, 1973. – 318 с.
2. Бачинська О. А. Козацтво в «післякозацьку» добу української історії (кінець XVIII – XIX ст.): Наук.-попул. вид. / Бачинська О. А. – К.: Вища школа, 2011. – 287 с.
3. Павловський І. Ф. Малороссийское козацье ополчение въ Крымскую войну. (Отискъ изъ 7 выпуска трудов Полтавской ученой Архивной Комиссии) / И. Ф. Павловский. – Полтава, 1910. – 10 с.
4. Волковинський В. М. Україна у Кримській війні 1853–1856 рр. (до 150-річчя Східної війни) / В. М. Волковинський, О. П. Реєнт. – К.: Інститут історії НАН України, 2006. – 212 с.
5. Бачинська О. А. Козацький стан та одиничні козацькі формування у першій половині XIX ст. / Бачинська О. А. // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Ред. кол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. 2. – С. 337–355.
6. Стоянов Ф. Ф. Тимчасові козацькі формування Лівобережної України в XIX ст.: організація, склад, служба: дис.... канд. іст. наук. 07.00.01 «Історія України» / Федір Федорович Стоянов; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2007. – 270 с.
7. Задунайський В. В. До історії українських козацьких полків у 50-ті рр. XIX ст. / Задунайський В. В. // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія «Історія». – 2009. – Т. 104. – Вип. 91. – С. 22–26.
8. Цигульський С. М. Козацтво Лівобережної України: економічний, соціально-правовий, військовий і політичні аспекти (кін. XVIII – поч. XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01 «Історія України» / Цигульський Сергій Миколайович; держ. ВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 21 с.
9. Нестеренко Л. О. Діяльність волосних правлін Чернігівщини в першій пол. XIX ст. по організації рекрутської повинності / Л. О. Нестеренко // Сіверянський літопис: Всеукраїнський науковий журнал. – 2011. – № 5. – С. 89–98.
10. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – М., 1832. – Т. 30. – Отделение 1. – № 28994. – 779 с.
11. Смолин Н. Н. Дружины Государственного Подвижного ополчения 1855–1856 гг. / Н. Н. Смолин // Русский сборник. – 2009. – Т. VII. – С. 325–367.
12. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – М., 1832. – Т. 30. – Отделение 1. – № 29288. – 779 с.
13. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 1279, оп. 1, спр. 1, 78 арк.
14. ЦДІАК України, ф. 1279, оп. 1, спр. 211, 12 арк.
15. Там само, спр. 24, 111 арк.
16. Там само, спр. 359, 56 арк.
17. Там само, спр. 355, 365 арк.
18. Там само, спр. 197, 54 арк.
19. Там само, спр. 5, 20 арк.
20. Там само, спр. 339, 42 арк.
21. Там само, спр. 171, 20 арк.
22. Там само, спр. 202, 115 арк.
23. Там само, спр. 7, 66 арк.
24. Там само, спр. 140, 291 арк.
25. Там само, спр. 281, 364 арк.
26. Полтавские губернские ведомости. Неофициальная часть. – Полтава, 1855. – № 45. – С. 1–625.
27. ЦДІАК України, ф. 1279, оп. 1, спр. 289, 224 арк.

Андрей Олиянчук

«МАЛОРОССИЙСКИЕ» КОННЫЕ КАЗАЧЬИ ПОЛКИ ВО ВРЕМЯ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ

Статья посвящена истории казачьих полков с Левобережья Украины в Крымской войне. Рассмотрены особенности их организации и формирования. Установлена численность и потери «малороссийских» конных казачьих полков во время разных периодов службы. Проанализированные потенциальные варианты их использования как боевых единиц на разных этапах войны. Автор пришел к выводу, что правительство использовало историческую память о казачьем государстве с целью мобилизации наиболее численного слоя населения Левобережья Украины в «малороссийские» казачьи полки.

Ключевые слова: украинское казачество, конные казачьи полки, ополчения, Крымская война, Левобережная Украина.

Andriy Oliyanchuk

«LITTLE RUSSIA» HORSE COSSACKS REGIMENTS DURING CRIMEAN WAR

The article is devoted to the problem of history of Cossacks regiments from Left-Bank of Ukraine in Crimean War. Features of their organization and formation are considered. The author established the number and loss of «Little Russia» horse cossack's regiments during different periods of service. Also, there were analyzed potential variants of their use as military units on various theatres of war. Author comes to conclusion that, government used historical memory about times of Cossack state in behalf of mobilization the largest population group on the Left Bank of Ukraine to «Little Russia» horse cossacks regiments.

Key words: Ukrainian Cossacks, horse cossacks regiments, militia, Crimean War, Left-Bank of Ukraine.

УДК 94 (477.4): 262.2 «19»

Віталій Левицький

РОЗВИТОК СУКОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ХІХ СТ.

У статті розглянуто питання розвитку суконної промисловості на Наддніпрянській Україні в ХІХ ст. та її вплив на соціальний і економічний розвиток краю.

Ключові слова: суконна промисловість, маєток, товарно-грошові відносини, управитель, товарне виробництво.

Сьогоднішня національна інфраструктура нашої держави є значним надбанням, що сформувалася внаслідок глибинних процесів, трансформувалася та змінювалася упродовж сторіч. Серед складного комплексу питань, які стосуються досліджуваного періоду історії Наддніпрянської України, котра в той період входила в склад Російської імперії, важливе місце відводиться аспектам, пов'язаним із суконною промисловістю. Для істориків одним із актуальних завдань є, вивчення механізму формування і функціонування ринкової економіки в суконній промисловості.

Упродовж першої половини ХІХ ст. в Україні, як і у Росії в цілому, відбувалися процеси розкладу і кризи феодально-кріпосницької системи господарства, подальшого розвитку в її надрах капіталістичного укладу, первісного нагромадження капіталу і перетворення робочої сили у товар. Промисловість цього періоду характеризувалася одночасним співіснуванням двох типів підприємств: вотчинних і капіталістичних (купецьких).

Мета дослідження – розкрити процес формування ринкових відносин на прикладі суконної промисловості Наддніпрянської України в ХІХ ст. через аналіз постачання, виробництва і збуту продукції.

З урахуванням мети дослідження визначено наступні завдання: провести аналіз і встановити стан наукової розробки проблеми, теоретичний рівень та напрями її висвітлення, з'ясувати особливості економічної політики уряду Російської імперії щодо розвитку суконної промисловості; розкрити процес капіталізації суконної промисловості під впливом соціально-економічних реформ.

В історіографії суконну промисловість розглядають як частину легкої з врахуванням її впливу на соціально-економічне життя Наддніпрянської України ХІХ ст. Одна з вдалих спроб впорядкування історичних відомостей про економічне життя України здійснена І. Гуржієм [1]. Автор приділив увагу питанню зародження робітничого класу України. О. Нестеренко [4] у фундаментальній праці описує розвиток промисловості в Україні в ХІХ ст., пов'язуючи розвиток промисловості з політикою самодержавства. Значний крок у дослідженні проблем технічного перевороту в промисловості здійснив Л. Мельник [3].

У ході територіального поділу праці у всеросійському масштабі, що склався історично, в Україні, на противагу центральній Росії, не розвинулася капіталістична текстильна і, передусім, бавовняна промисловість як провідна галузь. Найбільш помітні позиції купецький капітал завоював у суконному виробництві, яке було однією з провідних галузей промисловості дореформеної України. У 1823 р. в Україні існувало 46 капіталістичних суконних майстерень і підприємств мануфактурного типу, на яких працювало 2040 робітників [4, с. 274].

Основними районами дрібних купецько-міщанських суконних закладів були Волинська і Подільська губернії, де в середині 20-х рр. ХІХ ст. налічувалося 36 суконних підприємств. Розвиток сукноробства у містах і містечках Правобережжя свідчив про тенденцію дрібного товарного виробництва до все більшого використання найманої праці, до утворення капіталістичних